

2012
2022

RAPPORT

Rasmus Hage Dalland,
rasmusdalland@hotmail.com

Hvordan gik det så med fremtidens forskningsbibliotek?

På DFFU's initiativ skrev en arbejdsgruppe i 2012 en rapport, der gennem ni scenarier spår forskningsbibliotekernes fremtid 10 år frem. Medlemmer af arbejdsgruppen gennemgår her, hvilke scenarier der ramte plet eller skød forbi – og pejler sig ind på bibliotekernes bæredygtige fremtid.

I 2012 udgav en arbejdsgruppe på DFFU's initiativ en rapport med titlen Fremtidens Forskningsbibliotek, der giver nogle bud på, hvordan forskningsbiblioteker ville udvikle sig 10 år frem – altså frem mod i år, 2022.

Sekretær i DFFU *Claus Vesterager Pedersen* var, som overbibliotekar på Roskilde Universitetsbibliotek på daværende tidspunkt, med til at skrive

rapporten, og han husker, den var motiveret af brydninger på biblioteksområdet. Den Kongelige Veterinære Landbohøjskole og Danmarks Pædagogiske Universitet var allerede fusioneret ind i universiteterne i København og Århus, ligesom flere sektorforskningsinstitutioner, som eksempelvis Risø, var fusioneret med DTU – og bibliotekerne fulgte med. Dertil oplevede bibliotekerne også øget konkurrence

og tilgang af flere digitale løsninger, fortæller han.

”Det lå simpelthen i tiden på daværende tidspunkt, at man var nødt til at undersøge, hvad der sker for fremtidens forskningsbibliotek. Om der overhovedet er biblioteker om ti år, og hvad de i så fald kan,” siger han.

9

Men det er rigtigt, at biblioteksrummet i høj grad har undergået en forandring. Der kan være ting som 3D-printere eller rum til at optage lyd eller skyde videoer.

Kirsten Krogh Kruuse

Rapporten fremsætter ni scenarier (se faktaboks) for, hvilken retning fremtidens forskningsbiblioteker kunne bevæge sig, men de skal nok ikke hver især tages alt for bogstaveligt, mener Claus Vesterager Pedersen.

”Pointen med scenarierne er ikke, at de skal stå alene, men at summen af dem viser nogle tendenser for fremtidens fag- og forskningsbiblioteker,” siger han.

Kirsten Krogh Kruuse, som også var med i arbejdsgruppen og i dag er kon-taktbibliotekar i AU Library, er enig.

”Der er noget i alle scenarierne, jeg kan genkende, og der er også noget, jeg synes rammer skævt i forhold til, hvordan det ser ud i dag. Men det kan nok ikke undgås,” siger hun.

Med de forbehold in mente er det på tide at evaluere.

Fusionsbølger

Både Claus Vesterager Pedersen og Kirsten Krogh Kruuse kan nikke genkendende til rapportens første scenarie, der er kendetegnet ved fusioner mellem bibliotekerne. Vicedirektør på Aalborg Universitetsbibliotek og

medlem af arbejdsgruppen, Maj Rosenstand, har haft netop den tendens ganske tæt på.

”Det er jo blevet til virkelighed – siden dengang har både Århus Universitet og Roskilde Universitet overdraget deres biblioteker til KB, og så er der lavet samarbejdsaftaler på forskellig vis med os andre, primært omkring biblioteks-systemet og for mange også omkring licensforhandlinger og forvaltning. Det er en trend, der også har bredt sig til mange university colleges.”

Hun forestiller sig, at centraliseringen bliver ved og påpeger, at den måde, man har valgt at gøre det på, giver god mening.

”Jeg tænker ikke, det er sådan en forhadet centraliseringsmodel, men egentlig en model, hvor der er forskellige muligheder for, hvor meget man vil fusionere ad gangen. Det tror jeg, er en god måde at gøre det på.”

Under scenarie 2 gemmer sig også en sammenlægningstanke, nemlig idéen om biblioteket – det samlede digitale bibliotek, der kun findes i skyen, og hvor bibliotekerne blot er fysiske ekspeditionssteder. Claus Vesterager Pedersen mener, at den udvikling har ramt plet – at forskningsbibliotekerne næsten ligesom folkebibliotekerne stort set har eller snart vil få samme bibliotekssystem.

”Og der kunne man jo godt forestille sig, at der i løbet af de næste ti år kun vil være ét bibliotek i det hele taget,” siger han.

Maj Rosenstand er enig i, at retningen mod biblioteket er tydelig, men mener, man har også har bevaret de enkelte bibliotekers særkende. Der er stadig selvbestemmelse, fx i forhold til den fælles indkøbspolitik, hvor man har mulighed for at vælge porteføljer til og fra, ligesom der også er biblioteker, der ikke er med i det fælles biblioteks-system.

”Men retningen er der, og vi er tæt på,” siger hun.

Udviklingen henimod det ’tomme’ bibliotek, som er fremtiden i scenarie

3, hvor biblioteket er et samlings- og værested, og der ikke er brug for bibliotekarisk hjælp, er også delvist rigtigt, ifølge Kirsten Krogh Kruuse.

”Jeg opfatter i høj grad bibliotekerne som væresteder, som studiesteder, hvor man sidder og arbejder. Men jeg vil sige, at der stadig er behov for bibliotekarisk hjælp til søgning, der går ud over almindelige google-opslag,” siger hun.

At bibliotekaren ikke er blevet overflødiggjort, er Maj Rosenstand også enig i.

”Brugerne er både blevet mere selvhjulpne og har brug for at komme på biblioteket for at finde studie- og læringsfaciliteter og miljøer. Men bibliotekerne er ikke tømt for bibliotekarer. I dag er forskernes behov for bibliotekarisk hjælp egentlig vokset, fx med hjælp til understøttelse af en datamanagement strategi, eller hvordan man sikrer sig, at ens forskning er tilgængelig for alle. Og der er også stadig behov for både klassisk reference-bibliotekarisk arbejde eller en, der sidder i skranken, når man kommer.”

Skærpet konkurrence

I rapportens scenarie 4 tegnes et billede af en fremtid præget af kommer-cialisering, hvor forsknings- og uddannelsesinstitutioner er i fuld konkurrence og forskningsdata og -publikationer betragtes som handelsvarer. Og det er lige en tand for radikalt, ifølge Claus Vesterager Pedersen.

”Det er jo den modsatte retning af, hvad bibliotekerne egentlig gerne vil stå for, nemlig fri og lige adgang for alt til alle. Her kan man få alt, men man skal betale for det, og bibliotekerne vil i nogle sammenhænge kun være formidlere og hjælpe folk med at komme til de kommercielle databaser. Det er ikke blevet sådan endnu. Men om det kan blive sådan fremover, det er der i hvert fald mulighed for.”

Maj Rosenstand mener i højere grad, at vi allerede befinder os i det kommer-cialiserede scenarie.

”Det er blevet sådan, at man kan kun købe det, man har råd til. Alt er ikke frit og lige og tilgængeligt, som var

bibliotekstanken for 20-25 år siden. Vi var meget bekymrede dengang, kan jeg huske – bekymrede for, at man ville afdemokratisere biblioteket. Man kan ikke gå på sit lokale folkebibliotek og få adgang til al forskning, for forskningen er jo konkurrenceudsat. Men man kan stadigvæk i ret vid forstand få adgang til det, man har brug for, det er bare mere besværligt.”

I scenarie 5 er det tanken om den indlejrede bibliotekar og informationspecialist, der er i centrum, og hvor disse er tilknyttet studiemiljøer, snarere end biblioteket. Ifølge Kirsten Krogh Kruuse er den idé ikke dominerende endnu, men den findes.

”Nu hvor vi ser tendensen med, at universitetsbibliotekerne forlader universiteterne og bliver en del af Det Kongelige Bibliotek, så tror jeg snarere, der er tale om samarbejde, fx i form af kontaktbibliotekar-ordninger. Der er også eksempler på, at bibliotekarer tilknyttes forskningsprojekter, hvor de så bidrager med deres specielle kompetencer inden for informationsøgning og lignende. Så både og – bibliotekarerne er ikke dybt forankrede i forskningsmiljøerne, men samarbejde er der.”

De selvhjulpne brugere

Centralt i scenarie 6 og 7 er idéen om biblioteket som en række services, hvor brugeren i højere grad er selvhjulpnen, biblioteksrummet er et service- eller studierum, hvor bøgerne er væk og al indhold er digitalt, hvilket også vil afføde flere fjernstuderende.

Ifølge Claus Vesterager Pedersen er forudsætningen for, at denne type scenarie kan leves ud, at brugerne rent faktisk er informationskompetente:

”Og det var de ikke for 10 år siden, og det er de heller ikke i dag. Men det kunne man måske i højere grad have sørget for, at de var blevet. Det, der blandt skolebørn hedder digital dannelse, hedder informationskompetence, når man kommer op i universitetsmiljøet, men målet er det samme. Man skal opføre sig ordentligt og kunne skelne ’lort fra lagkage’, og det er svært, og det skal der være nogle uvildige specialister til at hjælpe med. Det er klart bibliotekets fornemste opgave i fremtiden.”

Maj Rosenstand mener dog, at de studerende i dag er langt mere selvhjulpne, end hvad man forestillede sig, det indebar for 10 år siden.

”Men der er kommet nye krav til – flere skal for eksempel dokumentere deres søgninger og have hjælp til det. Men vi er i en verden, hvor rigtig mange betjener sig selv og gør det udmærket,” siger hun og forklarer, at man er langt i den retning, der handler om biblioteket som studiefacilitet med hovedvægt på det digitale.

”Selvfølgelig har vi også bøger, men vi går efter kun at have bøger, som også bliver taget ned fra hylderne, og vi går også efter ikke at købe noget på papir mere. Og så er vi rigtig langt i at blive brugt som studiefacilitet. Fra et universitetsperspektiv er der også opmærksomhed på, at hvis der er noget, biblioteket kan, så er det faktisk dét.”

Kirsten Krogh Kruuse påpeger også, at der er stor forskel på, hvor selvhjulpne brugerne i virkeligheden er blevet, og at det er vigtigt, bibliotekerne fortsat hjælper dem på vej.

”Men det er rigtigt, at biblioteksrummet i høj grad har undergået en forandring. Der kan være ting som 3D-printere eller rum til at optage lyd eller skyde videoer. Så der kan gives plads til mange forskellige ting, alt afhængigt af, hvilket behov, de studerende har.”

Bibliotek for alle

I scenarie 8 forestillede arbejdsgruppen sig en virkelighed, der modsat scenarie 4 ville være kendetegnet ved fuld åbenhed, hvor al forskning er tilgængelig for alle, og hvor brugerne desuden er fleksible, og uddannelser tages på distancen.

Kirsten Krogh Kruuse gør opmærksom på, at man under corona-nedlukningerne har fået helt aktuelle erfaringer med fjernundervisning, som man ikke havde, dengang man skrev rapporten.

”Under corona har vi set, at der bestemt også er nogle udfordringer ved den form for undervisning i form af manglende social kontakt og mulighed for interaktion mellem studerende og

underviser. Det er svært at forestille sig, at halvdelen af studierne skulle foregå som fjernundervisning nu og i fremtiden,” siger hun.

Det til trods foregår meget undervisning ifølge Maj Rosenstand på distancen i dag, men at forskningen er fri og tilgængelig, er lidt længere fra virkeligheden.

”Vi kunne være der, hvis verden var et paradys, men vi er langt fra at kunne dele al undervisning, forskning og publikationer, fordi der er den her kom-

”
Man kan jo godt forestille sig, at der i løbet af de næste ti år kun vil være ét bibliotek i det hele taget

Claus Vesterager Pedersen

mercialisering af det, og der er også al mulig lovgivning, der gør, at man ikke bare kan dele hvad som helst. Så jeg tænker ikke, vi er i det her scenarie på nogen måde,” siger hun, inden hun bedømmer scenarie 9, der betoner, at bibliotekerne har indhold og services i et digitalt miljø og blandt andet råder over digitaliserede samlinger og forskningsdata fra moderinstitutionen, såvel som værtskab for fagligt relevante informationer.

”Jeg tror, vi dengang tænkte, at al den forskning, som fx Aalborg Universitets forskere laver, kan blive til rådighed for alle dem, de bestemmer, den skal være til rådighed for. Men sådan er det ikke blevet, og for øvrigt, hvis du er en

forsker og har lavet et stykke grundforskning eller meget banebrydende forskning, som du kunne få i Nature, så vil du også hellere det end have det frit og åbent lige fra start.”

Hvad så nu?

Alt i alt tegner rapporten fra 2012 altså et rimeligt retvisende billede af, hvilken udvikling de danske forskningsuniversiteter skulle undergå. Mange af scenarierne, eller i hvert fald flere elementer i dem, er blevet til virkelighed.

Spørgsmålet er, om de forudseende rapportskrivere også kan spå fremtiden for bibliotekerne de næste ti år. De er alle er enige om, at bæredygtighed kommer til at spille en rolle i fremtiden, og flere kæder bæredygtigheden sammen med selve bibliotekernes eksistensberettigelse.

Claus Vesterager Pedersen mener ikke, det traditionelle bibliotek vil overleve fremtiden.

”Jeg tror, man kommer over i services, hvor der ikke er nogle bøger, og det hele er digitalt – lidt ligesom scenarie 3’s ’tomme’ bibliotek. Men så bruger man rummet til alt muligt andet.

Biblioteket som begreb er bæredygtigt, men biblioteket som det klassiske sted, hvor der står bøger, det tror jeg ikke er bæredygtigt som sådan.”

I fremtidens tomme bibliotek mener han, der er mere brug for informations-specialisterne end nogensinde.

”Digital dannelse og informationskompetence er måske noget af det vigtigste for det demokratiske samfund. Man skal være kompetent til at modtage den information, man tror, man får, om man så må sige. Jeg mener ikke, den gammeldags bibliotekar er særlig vigtig mere. Mange er jo også omskolet efterhånden, men for ti år siden var mange stadig lidt lost inden for det, vi i dag kalder informationskompetence. Og det er nok der, mit bæredygtighedsfokus vil være – at forskere og studerende faktisk bliver informationskompetente. Og der vil der fortsat være en stor opgave for informations-specialisterne,” siger han.

Kirsten Krogh Kruuse er heller ikke i tvivl om, at der trods kommende forandringer vil være behov for bibliotekarerne i fremtiden, og at de fortsat kommer til at spille en vigtig rolle for tilgangen til information.

Hun hæfter sig ved, at de spørgsmål, de studerende stiller i dag, i forbløffende grad ligner dem, de stillede, da hun startede som bibliotekar for knap 40 år siden.

”Måden de bliver løst på er selvfølgelig forskellig, for dengang var det hele på papir og i dag er det meste elektronisk. Det betyder dog ikke, at man bare kan google sig til viden. At finde information handler ikke kun om søgning, men også at vide, hvordan informationskanaler, beslutningsprocesser og vigtige samfundsorganisationer er skruet sammen. Det er typisk en viden, man får gennem uddannelse, og her kan bibliotekerne spille en vigtig rolle i at formidle den viden.”

I forhold til den bæredygtige fremtid mere konkret, henviser hun til coronapandemien, som har været med til at give svar på, hvordan man kan spare omkostninger til transport og mindske CO₂-udledningen ved at sætte skub i afholdelsen af virtuelle møder. Desuden mener hun, at selve bibliotekstanken om at dele viden og materialer til oplysning og dannelse i høj grad er med til at understøtte en bæredygtig udvikling.

Maj Rosenstand tror, at bibliotekerne fremover kommer til at løse flere opgaver, der strækker biblioteksbegrebet. Lidt som en pendant til folkebibliotekerne, der ifølge vicedirektøren var firstmovere i forhold til at løse andre kommunale opgaver, fx med borgerservice.

”Hos os har vi som bibliotek allerede ansvar for Aalborg Universitets ES-DH-system, journalisering og arkivering. Men jeg tror også, at mange af os kommer til at løse opgaver, der strækker biblioteksbegrebet. Fx har vi gode studiemiljøer – så derfor kan vi også understøtte efter- videreuddannelse på bygningsplan. I bibliotekerne er vi mega gode til at systematisere og ind-

FAKTA

FREMTIDENS FORSKNINGSBIBLIOTEK

Fremtidens Forskningsbibliotek var navnet på den rapport, en arbejdsgruppe nedsat af DFFU udgav i september 2012. Rapporten kan læses her: https://dfdf.dk/wp-content/uploads/2017/02/DF-Fremtidens_forskningsbibliotek_rapport_til_DF_29_august_1.pdf

FAKTA: SCENARIERNE

Foruden en analyse af trends og fremtidens brugergruppe, består rapporten af ni scenarier, der kort er beskrevet her.

- 1: Institutionerne fusionerer, er kendetegnet ved sammenlægning i retning af større enheder.
- 2: Bibliotekét, er idéen om ét digitalt bibliotek med fysiske ekspeditionssteder efter behov.
- 3: Det tomme bibliotek, er biblioteket som et samlings- og værested med læringsfaciliteter, hvor der er indført centralt administrerede informationspakker, og der ikke længere er brug for bibliotekarisk hjælp.
- 4: Kommercialisering, viser en fremtid med fuld konkurrence, hvor man kan få det hele, så længe man betaler. Forskningsdata og -publikationer er handelsobjekter, open acces er begrænset og bibliotekarer og informationsspecialister skal have ekspertviden inden for ophavsret og informationssikkerhed.
- 5: Den indlejrede bibliotekar og informationsspecialist, betegner en fremtid præget af fragmentering og specialisering, hvor mange biblioteksansatte arbejder som specialister på freelancebasis og er tilknyttet forsknings- og undervisningsmiljøer, snarere end bibliotekerne.
- 6: Services og evaluering af bibliotekets platforme, er idéen om biblioteket som en række services og personificerede mobile løsninger. Brugeren er i høj grad selvhjulpne, der er mange fjernstuderende og bibliotekerne skal bruge vurderingsværktøjer for at vise, hvordan man bidrager til undervisning og læring.
- 7: Biblioteket – fra rum til service, viser biblioteket betragtet som en service, ikke et sted. Biblioteksrummet faciliterer undervisning og studierum, og de studerende bærer udelukkende rundt på mobile enheder. Hvis der er bøger til stede, anvendes de som dekoration eller lyd-dæmpende foranstaltning.
- 8: Uddannelse for alle – forskning for alle, er et scenarie, hvor al forskning er offentlig tilgængelig og mange uddannelser tages på distancen. Hovedpersonerne er de såkaldte 'knowmads', nomadiske og fleksible vidensarbejdere, som vinder frem og påvirker uddannelsessystemet og behovet for biblioteksytelser.
- 9: Indhold og infrastruktur, hvor bibliotekerne leverer infrastruktur, indhold og services i et digitalt informationsmiljø. Bibliotekerne har hardware, software, netværk og menneskelig ekspertise og har derudover en bred vifte af indhold, fra digitaliserede samlinger og forskningsdata fra moderinstitutionen, såvel som værtskab for fagligt relevante informationer.

Det er jo den modsatte retning af, hvad bibliotekerne egentlig gerne vil stå for, nemlig fri og lige adgang for alt til alle.

Maj Rosenstand

samle data, så vi kan stå for datamanagement i vid udstrækning.

Så det er noget med at hæve helikopteren et niveau højere op og kigge på, hvad den der biblioteksfaglighed egentlig består af, og så bidrage med den viden og kompetence og ikke skele til, om det var noget, der i traditionel forstand hørte til biblioteket. Det er at være bæredygtigt universitetsbibliotek i dag. Og så er jeg slet ikke i tvivl om, at biblioteket vil fortsætte med at være en samlende faktor på campus.

Om forskningsbiblioteket i fremtiden bliver et mere sammensat begreb, hvor bibliotekarer og informationsspecialister er helt uundværlige for informationssøgning og demokrati og skal bruge deres faglighed ud over bibliotekets traditionelle grænser, vil tiden vise. Området er i hvert fald i bevægelse, og det er diskussionerne om fremtidens forskningsbibliotek også – fortsat.